

СЛОВО ПРО МАЙСТРА

УДК 811.161.2'42

Т. А. Космеда

ЛІНГВОКРЕАТИВНІСТЬ С. І. ДОРОШЕНКА В МОДЕЛЮВАННІ EGO-ТЕКСТІВ: ЖАНР ДАРЧИХ НАПИСІВ (з нагоди 100-літнього ювілею вченого)

Наукова розвідка виконана у фокусі теорії Я-лінгвістики, або теорії его-тексту. Розглянуто персональний дискурс – дарчий напис (інскрипт), виокремлено підходи до його дослідження як міждисциплінарного предмета, комплексно схарактеризовано його статус та класифікаційні типи, запропоновано авторську дефініцію цього мовленнєвого жанру. Фрагментарно проаналізовано дискурсивний простір дарчих написів С. І. Дорошенка як вишуканої лінгвоперсона. Доведено, що вчений продемонстрував високий рівень лінгвокреативності в моделюванні розглядуваного дискурсу, своєрідність вербалізації емотивності, інтимізації, прагматики.

Ключові слова: дискурс, его-текст, емотивність, інтимізація, лінгвокреативність, мовленнєвий жанр, лінгвоперсона, оцінка, прагматика.

Kosmeda T. Linguistic Creativity of S. I. Doroshenko in Modeling Ego-Texts: The Genre of Gift Inscriptions (on the Occasion of the Scholar's 100th Anniversary). *This study characterizes the status of one genre of personal memorial discourse (ego-text) – gift inscriptions (inscripts) – within the linguistic creativity of S. I. Doroshenko. Approaches to interdisciplinary research on this genre are identified, and its general characteristics and classifications are comprehensively described. The linguistic aspect of the genre is defined, and the pragmatics of modelling are outlined. Gift inscriptions are considered a phenomenon in the sociology of creativity and the psychology of human relationships. The discourse space of gift inscriptions from the renowned Ukrainian linguist Serhiy Ivanovych Doroshenko is fragmentarily analyzed as an exquisite Ukrainian language personality. It is demonstrated that the scholar exhibited a high level of linguistic creativity in modelling the discourse under consideration. The source base consists of a collection of gift inscriptions addressed to students and colleagues of the scholar on the occasion of the release of his publications or compilations dedicated to his research. Distinctive syncretic genres of the scholar's inscriptions are identified, such as compliments, wishes, thanks, memories, hopes, expressions of friendship, special affection, love, testimonies of respect, gratitude, and instructions regarding the reasons or events explaining why the gift is presented to a particular individual. The features of their modelling include*

individual means of verbalizing categories of intimacy, evaluation, and emotion expressed through vivid figurative devices: epithets, possessive pronouns, appropriate verb and adverbial forms, exclamatory constructions, the nature of addresses to the addressee, and the designation of the giver's signatures, predominantly indicating warm friendly relations, respect, fondness, or affection. The study traces the actualization of special authorial discursive words in Doroshenko's inscriptions. His inscripts have a pronounced emotional-expressive and evaluative richness. This discourse type presents the author's point of view, intentions, and ideas, conveying what the author wanted to communicate to the information recipient.

Keywords: *discourse, ego-text, emotiveness, intimacy, linguistic creativity, speech genre, language personality, evaluation, pragmatics.*

Все красиве навколо Сергія Івановича. Красивий одяг.

Красиві букви його почерку. Красиві дарчі написи, неповторні із усіх боків. *Красиві поштові конверти. Красивий папір для нотаток, на якому Сергій Іванович завжди напише декілька рядків у супроводі до рецензій чи друкованих видань. Красиві листівки і вітальні слова. Красиві... (жирн. шрифт автор. – Т. К.) (Заборна 2014: 401)*

Вступ

Сьогодні активно розвивається Я-лінгвістика, чи лінгвістика еґо-тексту, предметом дослідження якої є персональний дискурс, до якого вналежнюють такі жанри дискурсу приватності, як мемуари, щоденники, листи, афоризми, епіграми та інші. Цей дискурс вирізняється своєю вербалізацією категорії інтимізації та виразною презентацією суб'єктивної оцінки. «Еґо-текст, як і будь-який інший текст, – це складний згусток смислів, “текст у тексті”, оскільки в ньому поєднуються буденне, розмовне мовлення з професійним, художнім, публіцистичним, філософським і под., своєю виявляється інтертекстуальність, феномен прецедентності, аксіологічність» (Космеда, 2023: 55). Серед жанрів персонального дискурсу й *дарчі написи*, або *інскрипти*, що в українському мовознавстві належно не вивчено, хоча цей жанр привертає увагу літературознавців, зокрема М. Стрихи, який наголошує, що аналіз дарчих написів дає змогу глибше усвідомити сутність людини, яка їх моделює, її характер, світогляд, інтенції, бажання, мрії (Стриха, 2017). Л. Бондар до еґо-текстів відносить не лише дарчі написи, але й присвяти-послання та присвяти-назви, розглядаючи їх як різновиди одного жанру, що дослідниця

здійснює в процесі аналізу різних видів Шевченкових присвят як *позатекстових компонентів*, простежуючи історію їх моделювання та зосереджуючи увагу на адресатах цих текстів і даті їх написання (Бондар, 2009), Н. Горська фокусує увагу на дослідженні авторських інскриптів, що презентовані на книгах М. Берлінського та М. Максимовича (Горська, 2014). Як наголошують Н. Мусієнко та Н. Казакова, у дарчих написах «не тільки “офіціоз”, але щирість і приязнь до людини, якій подаровано видання» (Мусієнко, 2014: 34), що й привертає увагу до цього типу дискурсу. Досліджуються дарчі написи окремої особистості (Петренко) та різних лінгвоперсон, які дарували свої книжки певним установам (Бібліотеці...). У процесі вивчення інскриптів Т. Сидорчук зацікавили, власне, автографи українських письменників у бібліотечній та архівній колекціях наукової бібліотеки Національного університету «Кієво-Могилянська академія» (Сидорчук, 2015). Як бачимо, дарчі написи приваблюють передусім увагу літературознавців, мистецтвознавців, джерелознавців та бібліографів.

Отже, *об'єкт* дослідження – дарчі написи як різновид персонального дискурсу, а його *предмет* – інскрипти як наслідок лінгвокреативної діяльності С. Дорошенка. Цей дискурс описуємо вперше.

Мета наукової розвідки – фрагментарно схарактеризувати дискурсивний простір дарчих написів відомого українського мовознавця Сергія Івановича Дорошенка. З метою співвідносяться такі завдання: (1) надати стислу характеристику жанру дарчих написів та презентувати їх класифікаційні типи й (2) виокремити характерні риси інскриптів С. Дорошенка.

Джерельною базою цієї студії є сукупність зібраних дарчих написів, адресованих учням і колегам ученого з нагоди виходу у світ його видань або збірників праць, присвячених досліднику. Серед адресатів дарчих написів авторка цієї статті Т. Космеда (3), а також М. Заборна (1), О. Олексенко (3), М. Степаненко (2), І. Тимченко (2), І. Павлова (2), Т. Осіпова (1), Н. Піддубна (1), С. Стасевський (1), Н. Щербакова (1).

Методи дослідження

Вивчення дискурсивного простору інскриптів окремої мовної особистості вимагає залучення системи дослідницьких методів, серед

яких нараторологічний аналіз у поєднанні з контент-аналізом та аналізом дискурсивним, оскільки важливо з'ясувати мотивацію дарчих написів, що пов'язано з екстралінгвальними чинниками, зокрема й соціальною характеристикою адресатів дарчих написів, урахування своєрідності контексту спілкування, а також зв'язку із соціальним контекстом, у межах якого здійснювалося моделювання інскриптів. Інтерпретативний метод дає змогу виокремити особливості дарчих написів С. Дорошенка, їх прагматичне навантаження, а описовий метод спроектовано на презентацію особливостей жанру дарчих написів загалом та в проєкції на лінгвокреативну діяльність ученого.

Виклад основного матеріалу

У збірниках статей на пошану вченого містяться прозові тексти – спогади, шанувальні, побажально-вітальні послання, презентовано етимологічно-пошуковий аналіз його ініціалів та прізвища (Космеда, 2009), в окремих наукових працях аналізується й еґо-текстовий простір ученого, що проєктується на синкретичний жанр, створений С. Дорошенком, – *віншування-привітання-присвята* (Космеда, 2019), зразки якого містяться в його книзі «Моя душа і серце з Вами» (Моя душа...), що можна вважати першим кроком у дослідженні персонального дискурсу вченого. Другий крок у вивченні цього індивідуального дискурсу для презентації його цілісного простору – дарчі написи.

1. Інтерпретація поняття *дарчий напис*, чи *інскрипт*, та багатаспектна класифікація цього жанрового різновиду персонального дискурсу

В «Українській бібліотечній енциклопедії» зазначено, що «Інскрипт (від пізньолат. *inscriptum* [*inscribo*]) – напис, заголовок, зроблений рукою; (автографічний) дарчий напис на книжці, відбитку, портреті, фотографії, плакаті, буклеті, грамплатівці чи її конверті, антикварному предметі тощо; автографічна присвята» (Українська...). Зауважується, що цей писемний жанр з'явився давно, коли такі дарчі написи робили насамперед високим покровителям. Він пройшов певний еволюційний шлях: виокремлюють кілька етапів його становлення. Порівн.: *перший етап* – епоха Середньовіччя: «За часів середньовіччя рукописні книги мали дуже високу вартість і у випадках їх дарування високопоставленим особам на них інколи робились

I.[нскрипти] як **писемно зафіксований вияв пошани, вдячності та водночас нагадування про персону дарувальника** [жирний шрифт автор. – Т. К.]» (Там само). *Другий етап* сягає XV ст., коли почали з'являтися друковані книги: тоді «вважалося, що дарчий напис є не лише нагадуванням про особу дарувальника, а й гарантією того, що ніхто інший книгу не привласнить, тобто **він був своєрідним оберегом**. [...] Твори духовного змісту часто дарувалися “за обіцянкою” або “надавалися” церквам патріархами і членами сімей монархів, тому такі книжки з I.[нскрипти] вважали особливо цінними [жирний шрифт автор. – Т. К.]» (Там само). *Третій етап* – XVI–XVIII ст., коли було вироблену певну композиційну структуру цього жанру, порівн.: «I.[нскрипти] мали здебільшого офіційний характер і фіксували переважно позиції автора книги / дарувальника і адресата в соціальній ієрархії. Тому в той час **виробилась усталена форма дарчих написів**, що у своєму складі мали **чотири обов'язкові елементи**: власне I.[нскрипти] (зовнішнього адресата, зазначення особи, якій дарують книгу, часто з перерахуванням титулів, рангів, посад); прескрипту (заголовку напису, початку звернення); семантеми (основної текстової частини), клаузули (заключної частини з формулою ввічливості і підписом) [жирний шрифт автор. – Т. К.]» (Там само). *Четвертий етап* – XIX ст., коли «спостерігався поступовий відхід у використанні I.[нскриптів] від суто соціальних, службових взаємин до відносин у сфері літератури, внутрішньолітературних ієрархічних позицій, особистих взаємин авторів із колегами по літературному ремеслу, видавцями, редакторами, критиками, шанувальниками творчості тощо. <...> традиція розсилання авторами своїх книжок-новинок з I.[нскриптами] <...>. Редакції журналів, отримуючи такі дарунки, мали можливість поповнювати свої невеликі бібліотеки або ж передавати книжки в публічні книгозбірні, а автори – інформувати читачів про свої твори. У радянські часи така традиція поступово зникла, і розсиланням новинок у журнали вже займалися видавництва» (Там само). *П'ятий етап* – XX – поч. XXI ст., тобто сучасний період, коли дарчі написи набули активного поширення в дискурсивній практиці мовних лінгвоперсон: вони характеризують «особисті взаємини дарувальника і адресата – службові, колегіальні, товариські, родинні і навіть випадкові. До останніх належать, наприклад, поширені в останні десятиліття зустрічі письменників і читачів, зокрема, у книгарнях,

бібліотеках, на книжкових виставках, форумах, ярмарках, фестивалях (часто у форматі презентації нових видань), які завершуються автограф-сесіями» (Там само).

Пропонуємо кілька класифікаційних типів дарчих написів відповідно до принципів, що лежать у їх основі.

1. *Залежно від місця розташування на джерелі* дарчі написи поділяються на ті, що розміщені на (1) форзацах, (2) титульній сторінці, (3) звороті титульної сторінки, (4) перших і останніх сторінках, (5) внутрішніх сторінках палітурки, а також на (6) берегах сторінок.

II. *Залежно від кількості інскриптів на одному джерелі* можна виокремити: (1) зроблені однією особою і (2) колективні – з двома-трьома й більше написами та, відповідно, кількома підписами співавторів.

III. *Залежно від вияву лінгвокреативності*: (1) *шаблонні*, що мотивовані спонтанною ситуацією, коли за браком часу написи роблять поспіхом, формально, у вигляді короткого й банального тексту, тому цінність їх загалом невисока; (2) *нестандартні, оригінальні, продумані*, що засвідчують особливий характер стосунків між дарувальником й адресатом: дарчий напис у цьому разі – знак особливого ставлення, а характер дискурсу залежить від конкретних обставин, ситуацій спілкування, зокрема (а) ступеня близькості, типу стосунків (виключно офіційні чи інтимізовані, що мають певний ступінь вияву), (б) характеру знайомства (добре знайома, малознайома чи незнайома людина), (в) інтерперсональних зв'язків – товаришування, співпраця, ділові, дружні стосунки тощо.

IV. *Основою класифікації є і функція інскриптів*, що дає змогу виокремити їх синкретичні типи, оскільки функції можуть аплікуватися: у цьому разі розглядуваний персональний дискурс є поліфункційним, зокрема: (1) написи-вітання, (2) написи-спогади, (3) написи-зізнання в дружбі, особливій прихильності, любові, (4) написи-свідчення пошани, вдячності й поваги, (5) написи як відгуки на певні події, (6) написи-побажання; (7) написи як засвідчення заслуг, чеснот адресата, (8) написи – указівки на причини чи події, що пояснюють, чому дарунок презентується саме цій людині, (9) жартівливі написи, що вказують на особливі стосунки між дарувальником та одержувачем, (10) написи-натяки, що не всім зрозумілі (імпліцитні), і вказують на особливі (камерні) стосунки та прозорі написи (експліцитні). Типологія цих написів презентує відкритий (незавершений) ряд видів.

V. Відповідно до типу творчості: (1) прозові й (2) поетичні.

VI. Залежно від текстового обсягу: (1) лапідарні (складаються з кількох слів) і (2) розгорнуті (написи-фрази, написи-висловлювання, написи-мікротексти).

VII. Як різновид культурного явища – це феномен: (1) лінгвокультури етносу, культури його спілкування (діалог у дискурсивній діяльності), (2) книжкової (факти дарування бібліотекам) і (3) побутової культур (характеризує суспільний побут певної епохи, відтворює її колорит, розкриває характер відносин між різними представниками того чи того покоління, ілюструє соціальну взаємодію, професійні та приватні контакти особи); (4) наукового чи літературного життя певної особи; (5) історико-літературний факт, що відображає соціальні зв'язки певної особи на певній території і в певну епоху, окреслює коло знайомств автора, характер взаємодії з адресатом напису, (6) джерело вивчення творчої лабораторії особистості чи (7) біографії, зокрема й психобіографії автора.

Сформулюємо визначення та ознаки інскрипта з огляду на лінгвістичну парадигму знань. Дарчий напис – це синкретичний мовленнєвий (комунікативний) писемний жанр, тип висловлювання, меморіальний дискурс, що засвідчує факт дарування; спонтанне або задалегідь продумане висловлювання з нагоди дарування, що має автографічний характер (зроблений рукою автора), відображає інтерперсональний характер стосунків між адресантом і адресатом (дарувальником і отримувачем), що є наслідком коротко- чи довготривалого діалогу, співпраці, контактів, у якому презентовано інтенції автора, його лінгвокреативність, ідіостильові ознаки, лінгвокультурну, комунікативну компетенцію і жанрову спроможність, відповідний вияв інтелекту та емоцій. До речі, дефініція цього поняття не зафіксована в сучасних українських словниках лінгвістичних термінів, зокрема укладених О. Селівановою (2006) та А. Загнітком (2012).

Цей вид персонального тексту має такі основні ознаки: (1) цілісність, що визначається предметно-смісловою завершеністю, (2) задум, що презентує прагнення адресанта, (3) зв'язність, (4) типову композиційно-жанрову форму (обов'язкове звертання до одержувача, мотивація дарування, інколи побажання, та підпис дарувальника).

2. Характеристика дарчих написів Сергія Дорошенка

А. Євграфова звернула увагу на особливу креативність С. Дорошенка в моделюванні дарчих написів, указавши на жанрову синкретичну своєрідність цього типу авторського персонального дискурсу, порівн.: *І апогеєм наших віртуальних стосунків став подарунок від Сергія Івановича, коли він передав мені свою книгу і там написав таке: “Дорогий моїй колишній студентці Аллі Олександрівні, яку пам’ятаю як відмінницю навчання, а тепер знаю як відомого науковця і знаного вихователя студентської молоді, – дарую цю книгу”*. 11.01.2011. С. Дорошенко (Євграфова, 2014: 412). Наведений дискурс А. Євграфова кваліфікує як комплімент, порівн.: *Компліменти завжди сприймаються позитивно. І мені було радісно, що Сергій Іванович мене запам’ятав, і його слова свідчать, що ми зараз разом у філологічній спільноті* [жирний шрифт автор. – Т. К.] (Там само). Дослідниця вказує на меморіальний характер наведеного напису й на те, що дарувальник спочатку засвідчив їхні стосунки в субординаційній дихотомії *учитель – учениця*, високо оцінивши її діяльність раніше й наголосивши на її теперішньому вищому статусі, зауваживши, що тепер їхні стосунки переросли в статус колегіальних, рівних.

Для стилю дарчих написів Сергія Івановича характерний синкретизм: це напис-комплімент, інскрипт як засвідчення поваги, любові, доброго ставлення, виокремлення чеснот адресата зі значною кількістю вишуканих епітетів, порівн. напис, присвячений Т. Космеді: *Прийміть цю книгу, дорога Тетяно Анатоліївно, від шанувальника Вашого таланту вченого, різноаспектного дослідника, поцінувача Вашого творчого, влучного, наукового пера – С. Дорошенка*. Цікаво, що дата в цьому інскрипті, як і в деяких інших, не вказана: це свідчить, що напис був підготовлений раніше, оскільки дарувальник не знав, коли буде мати змогу подарувати книгу: зустрічі були нерегулярними, ситуативними, що простежуємо й в іншому написі: *З приємністю дарую Вам, вельмишановна Тетяно Анатоліївно, цю книгу з надією побачитися, відчувати в спілкуванні тепло дружньої душі, якій хочеться відповісти любов’ю. Незмінно Ваш Сергій Іванович. У цьому дискурсі йдеться про сподівання дарувальника (напис-сподівання). І більш розлогий напис, у якому перераховуються ситуації спілкування між дарувальником й отримувачем: *Вельмишановна Тетяно Анатоліївно, радію з того, що ось уже кілька років знаю Вас як доброго генія**

і у виступах на захисті дисертацій, і в дружньому ставленні до своїх аспірантів, і в доброзичливому спілкуванні будь з ким. Крім того, Ви для мене відомий учений, праці якого стали настільними книгами мовознавців, аспірантів, студентів. Пишаюсь тим, що потоваришував з Вами. Цю книгу дарую на знак високої поваги, приязні, любові. Завжди Ваш Сергій Іванович. Простежуємо глибоко інтимізований дискурс, у якому звертання *дорога й вельмишановна*, функціують фрази, що вербалізують, власне, любов, шану й симпатію: *відчутти [...] тепло дружньої душі, якій хочеться відповісти любов'ю; дружнє ставлення; доброзичливе спілкування*. Себе дарувальник номінує шанувальником, поцінувачем таланту адресата. Названо характер стосунків, порівн.: *Пишаюсь тим, що потоваришував з Вами...* У дарчих написів С. Дорошенка простежуємо типовий дискурсивний вислів *на знак* з відповідними доповненнями *високої поваги, приязні, любові*. Про теплі стосунки й доброзичливість та щирість автора напису свідчать і різноманітні авторські підписи: *Завжди Ваш Сергій Іванович; Незмінно Ваш Сергій Іванович; від ... С. Дорошенка*. Звернімо увагу на використання в означенні дарувальника присвійного займенник *Ваш* як вияв інтимізованого смислу, про що писав Л. Булаховський (Булаховський, 1977). Жанр наведених написів кваліфікуємо як компліментарно-шанувальний.

У дарчих написах Миколі Степаненкові також простежуємо розлогі, уточнювальні звертання: *Дорогому Миколі Івановичу, моему давньому науковому побратимові або Вельмишановному Миколі Івановичу, поважному і досвідченому вищівському керівникові, побратимові у викладанні курсу загального мовознавства, доброзичливому опонентові на захисті дисертацій моїми аспірантами*. І щире зізнання: *Миколо Івановичу, я Вас поважаю і люблю*. Простежуємо набір лексем, що вербалізують інтимізовані значення: *щира приязнь, щиро, доброзичливий*. Жанр написів М. Степаненкові можна схарактеризувати і як компліментарно-шанувально-побажальний, оскільки простежуємо й вербалізацію емоційно-експресивного побажання, що презентовано окличною вигуквою конструкцією – *побажанням досягнень 0-го-го!* Наведімо повні тексти проаналізованих інскриптів: (1) *Дорогому Миколі Івановичу, моему давньому науковому побратимові – зі щирою приязню і побажанням досягнень 0-го-го! Миколо Івановичу, я Вас поважаю і люблю. Ваш С. Дорошенко;* (2) *Вельмишановному*

Миколі Івановичу, поважному і досвідченому вишівському керівникові, побратимові у викладанні курсу загального мовознавства, доброзичливому опонентові на захисті дисертацій моїми аспірантами – з побажанням досягнень наміченого. Щиро – С. Дорошенко. 5.09.2009. Бачимо інтимізовані окреслення дарувальника: *Ваш С. Дорошенко; Щиро – С. Дорошенко.* Це зразки написів-зізнань у дружбі, особливій прихильності, любові, написів-свідчень пошани, вдячності й поваги, написів як відгуку на певні події, що залишилися в пам'яті дарувальника (написи-спогади), інскриптів, що засвідчують заслуги, чесноти адресата, написів-вказівок на причини чи події, що пояснюють, чому дарунок презентується саме цій людині, тобто кожний напис глибоко індивідуалізований. Зазначені синкретичні жанрові різновиди характерні тією чи тією мірою усім інскриптам С. Дорошенка, які наводимо далі.

Дарчий дискурс, який презентує причинно-наслідкові зв'язки, пояснення того, що викликає повагу дарувальника до отримувача інскрипта, констатація чеснот адресата, окреслених зміною статусу й епітетними характеристиками, (*сумлінна студентка, старанна аспірантка, мудрий викладач*) наявні в дарчому написі Н. Піддубній, порівн.: *Дорога Наталіє Віталіївно, у мене є підстави з повагою ставитися до Вас, бо знаю Вас як сумлінну студентку, старанну аспірантку, мудрого викладача. Крім цього, Ви чарівна, завжди усміхнена, що й приваблює осіб чоловічої статі, мила жінка. Дарую цю книгу як вираження поваги і приязні. Ваш Сергій Іванович.* Простежуємо актуалізацію гендерного чинника: є вказівка на жіночі принади, ознаки внутрішнього й зовнішнього портрета – *чарівна, завжди усміхнена, що й приваблює осіб чоловічої статі, мила жінка.* Заключна частина містить пояснення причин дарування: *Дарую цю книгу як вираження поваги і приязні.*

Подібну вказівку на давні контакти, статусні стосунки, довготривале спілкування та окреслення компліментарних ознак простежуємо й у дарчому написі, що присвячений Т. Осіповій та І. Павловій (колишнім студенткам і нинішнім колегам), порівн.: *Вельмишановній Тетяні Федорівні, моїй давній студентці, милому членові кафебри, з яким приємно працювати, – дарую цю книгу на знак щирої поваги. 6.10.2009. Ваш Сергій Іванович; Дорогий Інні Андріївні, моїй сумлінній студентці, колезі по кафедрі, доброзичливій у стосунках*

з викладачами і студентами, – дарую цю книгу на знак високої поваги. Ваш Сергій Іванович.

Інскрипти, змодельовані для І. Тимченко, вирізняються поєднанням офіційної (*високоповажній*) та інтимізованої (*любій, дорогий*) тональностей, ураховується статус колеги, яка виконувала функції декана факультету, де працював Сергій Іванович. Ці дарчі написи більш лаконічні й мають також побажальну інтенцію: (1) *Високоповажній, любій Ірині Вікторівні – з побажанням успіху в адміністративній, навчальній і науковій роботі. 6.06.2002. С. Дорошенко*; (2) *Дорогий Ірині Вікторівні – на знак високої поваги і найкращими побажаннями. 19.10.2005. С. Дорошенко*.

Водночас дарчі написи О. Олексенко також досить лаконічні, але містять імпліцитні, інтимізовані смисли, камерні означення, що пов'язані з гендерними характеристиками отримувача інскрипта: Олена Андріївна – гарна жінка, і Сергій Іванович відзначив її особливу привабливість, зовнішню подібність із відомою польською акторкою Барбарою Брильською, якою всі захоплювалися, – головною героїнею популярного радянського телевізійного фільму «Іронія долі, або з легкою парою»: для характеристики колеги використано прецедентне ім'я. Порівн.: *Високоповажній Олені Андріївні, відомій серед нас як чарівна пані Брильська, – з повагою і щирою приязню. 5.06.2002 р. С. Дорошенко*. Інший дарчий напис презентує жанр присвяти-подяки: *Щиро вдячний Вам, дорога Олено Андріївно, за участь у відзначенні мого дня народження. 10.03.09. С. Дорошенко*. Крім того, дарувальник присвятив зазначеному адресату й компліментарний дискурс, у якому згадано типи статусних стосунків, їх видозміну впродовж тривалого спілкування, порівн.: *Дорогий, милий, світлий Олені Андріївні, моїй учениці, колезі, керівникові, – дарую цю книжку з почиттям поваги і любові. Сергій Іванович*.

Зразком лаконічного дарчого напису є звернення до Н. Щербаквої: *Дорогий, милий Наталії Володимирівні з побажанням успіхів у всьому. 30.06.2002. С. Дорошенко*. Простежуємо, що зазвичай у підписі С. Дорошенко переважно не дає ініціального позначення по батькові, що, очевидно, також указує на неофіційність та інтимізувальний характер послання.

Указівкою на дружні стосунки є вживаний прислівник *дружньо*, що презентований у дарчому написі, присвяченому І. Павловій,

порівн.: *Дорогий, милій Інні Андріївні – з побажанням успіхів у навчальній роботі. Дружньо – С. Дорошенко.*

Яскравим презентантом дарчого напису-спогадів є інскрипт, адресований С. Стасевському, із яким С. Дорошенко працював на керівних посадах, порівн.: *Дорогому колезі на проректорській ниві Станіславові Борисовичу – на згадку про наше тривале й плідне товаришування. Щиро Ваш С. Дорошенко.*

Отже, дарчий напис – це дискурс лінгвоперсони, який дає змогу виразно схарактеризувати людські якості дарувальника, адже загальновідомим є твердження, що людина – це дискурс (текст), який вона пише все життя і залишає після себе, що насамперед виявляється саме в персональному дискурсі, де послідовно відображено мовну особистість як транслятора особистісних смислів, світогляду, інтелекту, зокрема й інтелекту емоційного.

Висновки

У статті всебічно схарактеризовано статус одного із жанрових різновидів персонального меморіального дискурсу (еґо-тексту) – дарчого напису (інскрипта). Запропоновано авторську дефініцію цього мовленнєвого жанру в лінгвістичному аспекті та подано його загальну семантико-прагматичну й структурну характеристику, указано на своєрідність моделювання його різновидів. Виокремлено аспекти вивчення інскриптів і підходи до їх дослідження як міждисциплінарного предмета (літературознавчий, бібліотекознавчий, джерелознавчий, історико-культурологічний і, власне, лінгвістичний). Комплексно описано загальну характеристику цього типу персонального дискурсу й запропоновано класифікаційні типи дарчих написів з огляду на різні принципи, покладені в основу цих класифікацій: залежно від (1) місця розташування на джерелі; (2) кількості інскриптів на одному джерелі; (3) вияву лінгвокреативності; (4) функційного навантаження; (5) типу творчості; (6) текстового обсягу; (7) належності до різновиду культурного явища.

Відповідно до виокремлених типів класифікації дарчі написи С. Дорошенка кваліфікуємо як (1) одноосібні, (2) з наявністю одного інскрипта, (3) високим рівнем вияву лінгвокреативності та презентацією вишуканого ідіостилу з характерними лінгвістичними ознаками та потужною дискурсивною індивідуалізацією,

урахуванням своєрідності стосунків дарувальника й одержувача: інскрипти С. Дорошенка нестандартні, оригінальні, продумані й індивідуалізовані, не містять повторів; вони вирізняються (4) високим рівнем функційного навантаження та презентують систему синкретичних різновидів основного жанру, (5) презентованих у прозі (6) відповідними мікротекстами, що виражені однією чи кількома розлогими фразами, мають відповідну жанрову структуру та характеризуються (7) належністю до української лінгвокультури початку ХХІ ст., містять інформацію про характер стосунків між представниками наукової інтелігенції, ілюструють вектор соціальної взаємодії, зокрема у фокусі професійних і приватних контактів, а також рівень інтелекту та своєрідність вияву емоцій дарувальника.

Інскрипти С. Дорошенка вирізняються окресленою предметно-сисловою та індивідуалізованою композиційно-жанровою завершеністю, що базується на авторському замислі, який презентує прагнення адресанта, його налаштованість виключно на позитив, що моделює зв'язність дискурсивних компонентів: вони містять шанобливо-інтимізовані звертання до отримувача, мотивацію дарунка, компліментарну характеристику адресата, акцентування на типах стосунків між дарувальником та отримувачем (інколи в динаміці, великому часовому проміжку) і окресленням підпису дарувальника, у якому також відображається індивідуалізоване ставлення адресанта до одержувача інформації. Виокремлено систему характерних синкретичних жанрів розглянутих інскриптів ученого: (1) написи-компліменти; (2) написи-побажання; (3) написи-подяки; (4) написи-спогади; (5) написи-сподівання; (6) написи-зізнання в дружбі, особливій прихильності, любові; (7) написи-свідчення пошани, вдячності й поваги; (8) написи як відгуки на певні події; (9) написи як засвідчення заслуг, чеснот адресата; (10) написи-вказівки на причини чи події, що пояснюють, чому дарунок презентується саме цій людині. Наголошено, що названі види можуть аплікуватися та виступати в кількох різновидах одночасно. Обґрунтовано особливості їх моделювання: індивідуальні засоби вербалізації категорії інтимізації, оцінки та емотивності, а також системи образних засобів. Проаналізований дискурс С. Дорошенка засвідчує такі позитивні якості його особистості, як щирість, доброзичливість, любов і повага до людей, які його оточували, намагання зробити приємність своїм дарунком, указати людині виключно на її

чесноти й досягнення, згадати гарні події, що виникали під час спільної співпраці, спілкування, зокрема в навчальному процесі, науковій діяльності, професійних контактах, різних типах побутової комунікації між дарувальником й отримувачем інскрипта.

Дискурсивний простір дарчих написів С. Дорошенка як вишуканої української мовної особистості проаналізовано фрагментарно, оскільки залучено порівняно невеликий за обсягом дискурсивний простір: майже 20 інскриптів. Водночас доведено, що вчений продемонстрував високий рівень лінгвокреативності в моделюванні розглядуваного дискурсу.

Перспектива дослідження полягає у виокремленні й аналізі більш повного дискурсивного простору дарчих написів С. Дорошенка та інших українських вишуканих українських лінгвоперсон.

ЛІТЕРАТУРА

1. «**Бібліотеці з любов'ю**» (Книги з автографами та дарчими написами з фондів бібліотеки УДПУ імені Павла Тичини). Узято з https://library.udpu.edu.ua/library_files/virtual_vust/pdf/bibliotek_z_lub.pdf.
2. **Бондар**, Л. (2009). Шевченкові присвяти. *Слово і час*, 3, 19–25.
3. **Горська**, Н. (2014). Авторські інскрипти на книгах М. Ф. Берлинського та М. О. Максимовича (з колекції Національної історичної бібліотеки України). *Києвознавчі читання: історичні та етнокультурні аспекти* (с. 35–39). Київ: Фоліант.
4. **Євграфова**, А. (2014). Спогади. *Лінгвістичні студії: на пошану корифею* (с. 411–413). Харків: Харків. істор.-філол. товариство.
5. **Заборна**, М. (2014). Людина в мереживі життя. *Лінгвістичні студії: на пошану корифею* (с. 399–402). Харків: Харків. істор.-філол. товариство.
6. **Космеда**, Т. А. (2019). Лінгвокреативність С. І. Дорошенка в моделюванні еґо-текстів: жанр віншування-привітання-присвяти. *Лінгвістичні дослідження*, 50, 7–17.
7. **Космеда**, Т. А. (2009). Прагматична наповненість власної назви: Сергій Іванович Дорошенко. *Філологічні студії* (с. 116–128). Харків: б. в.
8. **Космеда**, Т. А. (2023). Українська Я-лінгвістика: мовна особистість Л. А. Лисиченко в персональному дискурсі (на матеріалі мемуарів «І на тім рушникові...»). *Лінгвістичні дослідження*, 58, 53–78.
9. **Моя душа і серце з Вами**. Дорошенко С. І. (2016). Харків: ТОВ «Планета – Принт».
10. **Петренко**, Н. Дарчий напис Станіслава Шушкевича. Узято з https://zn.ua/ukr/SOCIUM/darchiy_napis_stanislava_shushkevicha.html.
11. **Сидорчук**, Т. (2015). Автографи українських письменників у бібліотечній та архівній колекціях наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія». *Бібліотечний вісник*, 4, 23–28.
12. **Стріха**, М. (2017). Про що розповідають книжкові дарчі написи? (Деякі нових штрихів до портрету Григорія Кочура). *Світогляд*, 5 (67), 72–77.
13. **Українська бібліотечна енциклопедія**. Узято з <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%86%D0%BD%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BF%D1%82>.

REFERENCES

1. «**Bibliotetsi z liuboviu**» (*Knyhy z avtohrافamy ta darchy my napysamy z fondiv biblioteky UDPU imeni Pavla Tychyny*) [«*To Libraries with love*» (*Books with autographs and gift inscriptions from the collections of the Pavlo Tychyna UDPU library*)]. Retrieved from https://library.udpu.edu.ua/library_files/virtual_vust/pdf/bibliotek_z_lub.pdf [in Ukrainian].
2. **Bondar, L.** (2009). Shevchenkovi prysviaty [Shevchenko dedications]. *Slovo i chas – Word and time*, 3, 19–25 [in Ukrainian].
3. **Horska, N.** (2014). Avtorski inskrypty na knyhakh M. F. Berlynskoho ta M. O. Maksymovycha (z koleksii Natsionalnoi istorichnoi biblioteky Ukrainy) [Author's inscriptions on the books of M. F. Berlynskyi and M. O. Maksymovych (from the collection of the National Historical Library of Ukraine)]. *Kyievoznavchi chytannia: istorichni ta etnokulturni aspekty – Kyiv studies readings: historical and ethnocultural aspects* (pp. 35–39). Kyiv: Foliant [in Ukrainian].
4. **Yevhrafova, A.** (2014). Spohady [Memoirs]. *Linhvistychni studii: na poshanu koryfeiu – Linguistic studies: in honor of the luminary* (pp. 411–413). Kharkiv: Kharkiv. istor.-filol. tovarystvo [in Ukrainian].
5. **Zaoborna, M.** (2014). Liudyna v merezhyvi zhyttia [Man in the lace of life]. *Linhvistychni studii: na poshanu koryfeiu – Linguistic studies: in honor of the luminary* (pp. 399–402). Kharkiv: Kharkiv. istor.-filol. tovarystvo [in Ukrainian].
6. **Kosmeda, T. A.** (2019). Linhvokreatyvnist S. I. Doroshenka v modeliuvanni ego-tekstiv: zhanr vinshuvannia-pryvittannia-prysviaty [Linguistic creativity of S. I. Doroshenko in the modeling of ego-texts: the genre of tributes-congratulations-dedication]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 50, 7–17 [in Ukrainian].
7. **Kosmeda, T. A.** (2009). Prahmatychna napovnenist vlasnoi nazvy: Serhii Ivanovych Doroshenko [Pragmatic fullness of the proper name: Serhii Ivanovich Doroshenko]. *Filolohichni studii – Philological studies* (pp. 116–128). Kharkiv: b. v. [in Ukrainian].
8. **Kosmeda, T. A.** (2023). Ukrainska Ya-linhvistyka: movna osobystist L. A. Lysychenko v personalnomu dyskursi (na materialy memuariv «I na tim rushnykovi...») [Ukrainian I-linguistics: linguistic identity of L. A. Lysychenko in personal discourse (based on the material of the memoir «And on that towel...»)]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 58, 53–78 [in Ukrainian].
9. **Moia dusha i sertse z Vamy. Doroshenko S. I.** [*My soul and heart are with you. Doroshenko S. I.*] (2016). Kharkiv: TOV «Planeta – Prynt» [in Ukrainian].
10. **Petrenko, N.** Darchy napys Stanislava Shushkevycha [The gift inscription of Stanislav Shushkevich]. Retrieved from https://zn.ua/ukr/SOCIUM/darchiy_napis_stanislava_shushkevicha.html [in Ukrainian].
11. **Sydorchuk, T.** (2015). Avtohrافy ukrainskykh pysmennykiv u bibliotekhnii ta arkhivnii koleksiiakh naukovoï biblioteky Natsionalnogo universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia» [Autographs of Ukrainian writers in the library and archival collections of the scientific library of the National University «Kyiv-Mohyla Academy»]. *Bibliotekhnyi visnyk – Library Bulletin*, 4, 23–28 [in Ukrainian].
12. **Strikha, M.** (2017). Pro shcho rozpovidaiut knyzhkovi darchi napysy? (Dekilka novykh shtrykhiv do portretu Hryhoriia Kochura) [What do book gift inscriptions tell about? (A few new touches to the portrait of Hryhoriy Kochur)]. *Svitohliad*, 5 (67), 72–77 [in Ukrainian].
13. **Ukrainska bibliotekna entsyklopediia** [Ukrainian library encyclopedia]. Retrieved from <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%86%D0%BD%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BF%D1%82> [in Ukrainian].

Космеда Тетяна Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор (Україна), професор титулярний (Польща), професор кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури, Донецький національний університет імені Василя Стуса; вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, 21001, Україна.

E-mail: tkosmeda@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8912-2888>

Космеда Tetyana – Doctor of Philological Sciences, Professor (Ukraine) Full Professor (Poland), Professor of the Department of Romano-Germanic Philology and Foreign Literature, Vasyl Stus Donetsk National University; 21 600-richchia Str., Vinnytsia, 21021, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 21 січня 2024 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Космеда Т. А. Лінгвокреативність С. І. Дорошенка в моделюванні его-текстів: жанр дарчих написів (з нагоди 100-літнього ювілею вченого). *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2024. Вип. 60 (до 100-річчя від дня народження заслуженого діяча науки і техніки України, доктора філологічних наук, професора Сергія Івановича Дорошенка). С. 4–19. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2024.60.01>

APA: Космеда, Т. А. (2024). Лінгвокреативність С. І. Дорошенка в моделюванні его-текстів: жанр дарчих написів (з нагоди 100-літнього ювілею вченого). *Лінгвістичні дослідження*, 60 (до 100-річчя від дня народження заслуженого діяча науки і техніки України, доктора філологічних наук, професора Сергія Івановича Дорошенка), 4–19. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2024.60.01>